

Bog anmeldelse.

Beskrivelse af Landbrugets Udvikling i Danmark fra 1835 indtil Nutiden. Af *J. B. Krarup* og *S. C. A. Tuxen*. VI. Lolland-Falster og Bornholm. Udgivet ved Det kgl. danske Landhusholdningsselskab. 602 Sider. (August Bangs Boghandel. København.)

Beskrivelse af »Landbrugets Udvikling i Danmark« ved *J. B. Krarup* og *S. C. A. Tuxen*, 6. og sidste Bind, er nu udkommet. — Værket, der udgives ved Det kgl. danske Landhusholdningsselskab, er hermed naaet sin Afslutning. Det sidst udkomne Bind, der omfatter Lolland-Falsters og Bornholms Amter, gør sidstnævnte Forfatter megen Ære, idet det giver et ganske udmærket Kulturbillede af Landboforholdene og Jordbruget i de paagældende Amter fra Tiden 1835 til vore Dage. Det er, som i det tidligere af Hr. *Tuxen* udarbejdede Bind, et overordentlig omhyggeligt Arbejde, her er nedlagt i dette sidste. Man sporer helt igennem, at det har været den paa dette Omraade særdeles habile Forfatter et kært Arbejde, hvorpaa han ikke har sparet sig nogen Ulejlighed for at gøre Fremstillingen saa omfattende og grundig som mulig. Det er da ogsaa lykkedes ham, trods Emnets Tørhed og de mange Tabeller og Tal, at gøre Bogen saa livlig og interessant, at man med stor Fornøjelse Gang paa Gang fordyber sig i den. Der er i dette Værk skabt et Kildeskrift af stor Betydning for fremtidige Forfattere paa dette og beslægtede Omraader.

6. Bind indledes med en meget malende og livlig Beskrivelse af Bornholms og Lolland-Falsters højt forskellige Natur, Oprindelse og Klimatforhold, for derefter at gaa over til Arealets Benyttelse og Befolkningens Tæthed.

Dette Kapitel bliver dog senere mere uddybet under Afsnittet »Plantebruget«. Næst den geologiske Udvikling anfører Forfatteren den historiske som den, der i særlig Grad har præget Forskellen mellem de to Amter i Jordens Fordeling i større og mindre Ejendomme, idet Krigen i det 17. Aarhundrede, hvorved mange Landsbyer paa Lolland-Falster lagdes øde, her bidrog til at fremme den i Forvejen værende Tilbøjelighed til at oprette Hovedgaarde. Bornholms isolerede Beliggenhed, men navnlig det, at Øen i flere Hundrede Aar har tilhørt enten Kongen eller de lundske Erkebiskopper, og saaledes altid har tilhørt Enkeltmand, har været Grunden til, at Jordfordelingen ikke har gennemgaaet større Forandringer gennem Tiderne. Særlig Betydning herfor fik ogsaa Salget af det kongelige Gods i 1844, ved hvilket der sørgedes for, at Gaardene blev paa de tidligere Brugeres Hænder.

Med Hensyn til Landejendomspriserne var disse betydelig lavere i Periodens Begyndelse paa Bornholm end paa Lolland-Falster, vel tildels paa Grund af Øens isolerede Beliggenhed, som bidrog til, at Prisen paa Landbrugsprodukterne var betydelig lavere her end i det øvrige Land, hvorfor Agerdyrkingen ogsaa stod temmelig lavt paa Øen i Forhold til Maribo Amt. Hertil kom endvidere, at der paahvilede de bornholmske Gaarde en Afgift til Kronen.

Der nævnes saaledes flere Eksempler paa, at Priserne paa tilsvarende Ejendomme i Maribo Amt var dobbelt saa høje som de bornholmske. Dette Forhold forandres dog snart og er fuldstændig udjævnet i 70erne. Allerede da og endnu tidligere ser man, at Prisen paa de smaa Brug er forholdsvis meget højere end paa de større Ejendomme, et Forhold, der, som bekendt, gør sig endnu mere gældende i vore Dage. Til Belysning af Ejendomspriserne anfører Forf. en lang Række af Ejendomshandeler, foregaaede fra 1855 til 1909, vedføjet Hartkorn, Areal og Pris, og særlig Interesse har det, at mange af de nævnte Ejendomme flere Gange har været i Handelen i dette Tidsrum og derfor saa meget mere illustrerer Prissvingningerne.

Under Afsnittet »Jordens Forbedring og Indvinding af ny Jord« skildrer Forf. den Periode, hvor de store saakaldte Grundforbedringer som Rydning, Hegning, Mergling og Vandets Afledning er foregaaet, ligesom ogsaa de store Tørlægninger

i Maribo Amt. Her, som paa saa mange andre Omraader, havde sidstnævnte Amt et udmærket Forbillede i de *Tesdorpske* Godser, og der er ingen Tvivl om, at Eksemplerne herfra har virket i høj Grad befrugtende paa den øvrige Landsdel. Forf. giver en meget indgaaende Fremstilling af Planernes Fremkomst til de forskellige store Tørlægningsarbejder og deres Udførelse med de mangfoldige Genvordigheder, de i Tidernes Løb har været Genstand for.

Under »Landbrugets Bygninger« gives en kort Fremstilling af Udviklingen fra de klinede Bindingsværks-Bygninger til de mere moderne grundmurede, en Udvikling, der dog langt fra har været saa stor eller gennemgribende som den, Landbrugets Redskaber og Maskiner er undergaaet i samme Tidsperiode, i hvis Begyndelse man endnu hjalp sig med de mest primitive Redskaber. Saa kombinerede Ting som Maskiner kendte man den Gang ikke. — Man havde begyndt at bruge Svingploven, men almindelig var den dog langt fra endnu. Med den fulgte nu efterhaanden Svenskharven samt forskellige skotske og amerikanske Redskaber.

Det var ikke den Gang, som senere, Agenter, der hjem-søgte Landmændene og paanødede disse de moderne Redskaber, men Landboforeningerne, der foranstaltede Bortlodninger af saadanne. Det var selvfølgelig ikke alt nyt, der var godt, og mange af disse nyere Ting fik kun en stakket Virketid, forinden de afløstes af andre og bedre. Med de stigende Priser for Landbrugsprodukterne og dermed Arbejdskraften følte Trangen til bedre Redskaber og arbejdsbesparende Maskiner, og paa disse Omraader var det særlig Amerikanerne, der viste Vejen. I 70erne begyndte Dampkraften at trænge ind i Landbruget, og ved Aarhundredskiftet kommer Elektriciteten til og giver paa flere Omraader Landbruget et industrielt Præg. Forf. giver her en udførlig Beskrivelse af et i 1908 gennemført elektrisk Indlæg paa Sædingegaard.

Det mest interessante Afsnit i Bogen er vel nok Plantebruget. Det er her navnlig Sædskeftet og de dyrkede Kulturplanter, der kendetegner Udviklingen. Man følger her Forf. fra Trevangsbruget med de faa Sæd- og Græsarter gennem Kobbeltilvekselbruget med Foder- og Sukkerroedyrkning og videre til de mere eller mindre frie Driftsformer med Indlæg af forskellige Frømarker. Man kommer fra de langvarige

Græsmarker til de mere kortvarige, to- og enaarige, undertiden suppleret med Lucernemarken. Man læser om den saakaldte Faarebrak, hvor Brugeren — som Regel — Sommeren igennem græssede sine Faar og Ungkreaturer, om Halvbrakken, den rene Brak og den mere eller mindre benyttede Brak, lige til de højt kultiverede Landbrug, hvor man væsentlig ved en udstrakt Sukkerroedyrkning foreløbig ser sig i Stand til at undvære Brakken.

Under Afsnittet »Gødningens Tilvejebringelse og Brug« ser man, at først omkring 1840 kom den første Kunstgødning i Handelen under Navn af *Owens Patentgødning*. Denne Gødning udvandt dog af Københavns Renovation og var for saavidt ganske naturlig, men samtidig begyndte dog ogsaa Anvendelsen af Benmel samt forskellige Fosfater og Guanoer, og hermed var en vid Mark aaben for Bedragerier i denne Handel og som ogsaa er udnyttet lige til de seneste Aar, da Statens og de lokale Markforsøg endelig grundig har afsløret denne Svindel og henvist Landmændene til kun at anvende de usammensatte Gødninger, hvilke, rettelig anvendte, er en mægtig Støtte i det fremskredne Landbrug.

Under »Kornavlens« er det interessant at se, hvorledes Trangen til nye Sædformer stedse har gjort sig gældende; blot det at skifte Saasæd ansaa man for nyttigt, men navnlig naar man overførte den fra lettere til sværere Jord. Men ogsaa her handledes mere eller mindre i Blinde, indtil man, ligesom ved Kunstgødningens Anvendelse, fik den fornødne Støtte i Markforsøgene. Paa Grundlag af den mere og mere udviklede Forsøgsteknik paabegyndtes Tiltrækningen af mere yderige Kulturformer af de forskellige Sædarter og Roesorter, paa hvilket Omraade Danmark maa siges at hævde en smuk Plads i Nutiden. Forf. gennemgaar de forskellige Kornarter og Bælgplanter, deres Anvendelse og Udvikling under de skiftende Trin af Kultur, som har præget Landbruget i det beskrevne Tidsrum.

Først sidst i 70erne med de faldende Kornpriser, da Trangen til et bedre Kreaturhold begyndte at gøre sig gældende, gik man over til at udvide Roedyrkingen, for at man derigennem kunde blive i Stand til at byde Kreaturerne et mere saftigt Vinterfoder, og her viser det sig mere og mere, at med den gradvis udvidede Rodfrugtavl er det bedste Afsnit

i Landbrugets Kulturhistorie indledet, hvilket ikke mindst slaaende viser sig ved Sukkerroedyrkingen, hvis Historie Forf. senere hen beskriver meget udførligt og interessant, hvad den ogsaa fortjener at blive i et Værk som dette; thi ingen anden Kultur har som den baade direkte og indirekte bidraget til at hæve Landbruget i de paagældende Egne; man behøver jo blot at henvise til de stigende Priser paa Landejendomme i Maribo Amt.

Afsnittet om »Husdyrbruget« er ikke saa omfattende som »Plantebruget«, men giver dog en fyldig og fortrinlig Fremstilling af Udviklingen Perioden igennem. Her, som paa flere Omraader, viser der sig, i hvert Fald for Hestenes Vedkommende, en Del Forskel mellem de to Amter. Man ser saaledes paa Lolland den jyske Hest vinde Terræn, medens Bornholmerne særlig har kastet sig over Avlen af Frederiksborghesten. De for de to Landsdele forskellige Begreber om den bedste Arbejdshest finder for Bornholms Vedkommende sit Udtryk i en af Forf. anført karakteristisk bornholmsk Ytring: »at den smukkeste, ædleste Form med stærke Lemmer og godt Fodskifte giver den bedste Arbejdshest«. Maaske skyldes de forskellige Begreber om Fordringen til en Arbejdshest dog ogsaa noget de forskellige Jordbundsforhold. Forf. anfører Navnene paa de Hingste, der har haft Betydning for Avlen og de Principer, der har været de raadende.

Kvæggholdet har ved Periodens Begyndelse staaet paa et ret tarveligt Standpunkt i begge Amter, men takket være de bekendte Foregangsmænd, Greve *E. Reventlow* og *E. Tesdorpf*, begyndte Udviklingen af Kvægbruget i Maribo Amt allerede i 40erne saavel paa Avlens som paa Plejens Omraade. Forf. giver her en Beskrivelse af Arbejdet paa Ourupgaard, og om der just ikke er fulgt efter i samme Tempo i den øvrige Del af Amtet, saa virkede Eksemplet dog mere eller mindre befrugtende paa mange andre større Gaarde, og senere nævner Forf. mange Navne, hvis Bærere har gjort sig fortjente af Husdyrbrugets Udvikling i Maribo Amt. Paa Bornholm kom Fremgangen først senere; man var næppe saa enig om Maalet, idet Kvægbestanden var repræsenteret af flere forskellige Racer, men ogsaa denne Landsdel hævder nu Stillingen ret godt. Karakteristisk for Bornholm er derimod det store og gode Svinehold. Faareholdet, der i Begyndelsen af Perioden var

ret stort i begge Amter, er efterhaanden bleven uden nævneværdig Betydning; derimod har Høsehødet taget et stort Opsving i begge Amter og giver, navnlig til Smaaafolk, en ret anselig Indtægt.

Under Overskriften »Forhold vedrørende Landbrugets Industri, Arbejdsvilkaar og alm. Rentabilitet« giver Forf. en meget indgaaende og interessant Fremstilling af »De danske Sukkerfabriker«s og Andels-Sukkerfabrikens Tilblivelse. Paa Mælkeridriftens Omraade omtales de forskellige Systemer, der tilsidst havner i Andelsmælkerierne, og endelig Andelsslagterierne.

Forf. omtaler Hoveriforholdene for Maribo Amts Vedkommende. Paa Bornholm fandtes disse ikke paa Grund af de særlige Forhold, at der ingen Hovedgaarde var paa Øen. Under Omtalen af Landarbejderforholdene savnes der Meddelelser om Lønningsforholdene i den omhandlede Periode. Det forekommer mig, at de har holdt ret naturligt Skridt med Fremgangen i Landbruget. Saadanne findes derimod udførligt for de udenlandske saakaldte »Sæsonarbejdere«. Der er indført en Tyendekontrakt, som benyttes paa nogle vestlollandske Gaarde, men ogsaa her havde det været ønskeligt, om Lønskalaen havde været udfyldt.

Med Hensyn til Landbrugets Rentabilitet har Forf. konstrueret et Regnskab for en Gaard paa 50 Tdr. Ld. Hertil er der vist intet at sige, lige saa lidt som til den kalkulerede Indtægt pr. Td. Ld. for Landbrug af forskellig Størrelse. Kunde man imidlertid tænke sig et nøjagtig gennemført Regnskab for alle store som smaa Brug, vilde disse sikkert komme frem med ganske andre Tal, der vilde være i Stand til at føre Beviset for, at i Landbruget, som i de fleste andre Virksomheder, er det Brugerens Dygtighed, der er den væsentligste Faktor, naar Spørgsmaalet gælder Rentabiliteten.

I en Efterskrift meddeler Forf., at Det kgl. danske Landhusholdningsselskab har bestemt sig til Udgivelsen af et Supplementsbind, indeholdende en Oversigt over Foreningslivet, Oplysningsarbejdet m. m. samt alm. Foranstaltninger til Landbrugets Fremme, hvad der ogsaa naturligt hører med til denne Beskrivelse. Endvidere oplyser Forf., at Afsnittet »Plantebrug« er udarbejdet af Forsøgsbestyrer *H. A. B. Vestergaard*, Abed Forsøgsstation, og at Landbrugskandidat *C. C. Larsen*

særlig har bistaet ham ved Udarbejdelsen af Artiklen om Mælkeribrug i Maribo Amt.

Forf. har i et Tillæg tilføjet Beskrivelser af en Del enkelte Landbrug i begge Amter, hvilket er af stor Interesse, men da det selvfølgelig ikke har været let at fremskaffe saadanne Beskrivelser, kan man vel nok sige, at disse ikke afgiver noget Gennemsnitsudtryk for Forholdene i Amterne. Men under alle Omstændigheder giver disse Beskrivelser mange værdifulde Oplysninger.

J. Willumsen,
Anhof pr. Øksendrup.

Forsøg med Malkekøer: 2 eller 3 Gange Malkning daglig. 78. Beretning fra den kgl. Veterinær- og Landbohøjskoles Laboratorium for landøkonomiske Forsøg. 50 Sider. (Aug. Bangs Boghandel. København.) — Forsøgene er udførte paa Bregentved, Rosenfeld, Rosvang og Sande-rumgaard. Laboratoriet gør opmærksom paa de store Vanskeligheder, der har været forbundne med disse Forsøg, men mener dog, at trods de Mangler, der nødvendigvis maa klæbe ved dem, maa det Bidrag, de giver til Spørgsmaalets Løsning, betragtes som værdifuldere end det. Skøn, der i Almindelighed bygges paa. Som Hovedresultat af Forsøgene fremhæver Laboratoriet, »at vi med Køer, der i Forsøgs-tiden gennemsnitlig malkede 13 à 14 kg Mælk daglig, har faaet i Gennemsnit 0.8 kg (ca. 1¹/₂ Pd.) Mælk mere pr. Ko daglig ved at malke 3 Gange i Stedet for 2 Gange. Malketiderne ved 3 Gange Malkning har i Gennemsnit været ca. Kl. 4 Morgen, 10.45 Formiddag og 6 Aften; ved 2 Gange Malkning med ca. 12 Timers Mellemrum.

Den hyppigere Malkning har ikke haft paaviselig Indflydelse paa Mælkens Fedtindhold.

Den har derimod, hvor der ikke er fodret særlig stærkt, paa-virket Køernes Huld, idet de Hold, der er malkede 3 Gange daglig, har tabt lidt i Vægt; dette Vægttab er dog saa ringe, at det ikke tør tillægges større Betydning.